

ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРНИНГ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ЕТУКЛИГИ МАСАЛАСИНИНГ ИЛМИЙ АДАБИЁТЛАРДА ЎРГАНИЛИШИ

Мамарасаева Зарифа Мамадаминовна
Самарқанд вилояти Оқдарё туман
42-умумтаълим мактаб амалиётчи психологи

Боланинг мактаб таълимига етуклиги тушунчаси

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғрисидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналарнинг мустақил таълим бериши орқали ёки доимий фаолият курсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб қилинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларда, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади. Бу ерда улар ҳафтада 2-3 марта шуғулланишади. Ота-оналарга мактабгача таълим шаклини танлаш ҳуқуқи берилади.

5-6 ёшли боланинг мактаб таълимига тайёрлигини аниқлашда мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбияси билан шуғулланувчилар асосий шарт ҳисобланмиш – боланинг мактабга тайёрлиги мактабгача ва мактаб давридаги ҳаёт тарзи ҳамда фаолияти учун кўприк вазифасини уташини, оила ёки мактабгача таълим муассасадаги таълим-тарбия шароитларида мактаб таълимига озорсиз ўтказишни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олишлари лозим.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига ўтиши хамиша унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча қийин булмаган билим, тушунча, кўникма ва малакалар билан таништириш керак булади.

Етакчи мутахассисларнинг фикрига кура «Мактабга тайёргарлик» тушунчаси болани мактабга тайёрлашнинг қуйидаги йўналишларини ўз ичига олади:

- жисмоний,
- шахсий (рухий),
- ақлий
- махсус тайёргарлик.

Жисмоний тайёргарлик боланинг соғломлиги, ҳаракат кўникмалари ва сифати, қўл мушаклари ва кўриш-мотор мувофиқлиги ривожланганлиги билан изоҳланади. Шахсий тайёрлиги, атроф-муҳитга, катталарга, тенгдошларига, усимликлар дунёсига, табиий ҳодисаларга, шахсий маданиятни шаклланганлигини назарда тутди. Ақлий яъни интеллектуал тайёргарлик бола

образли ва мантикий фикрлаши, тасаввурнинг, одамийликнинг, билимга қизиқишнинг, мустақиллигининг, ўзини-ўзи назорат қилишга, ҳамда ўқув фаолиятини кузатиш, эшитиш, эслаб қолиш, солиштириш каби асосий турларини билишни ўз ичига олади.

Боланинг мактабда таълим олиши самараси унинг она тилини билишига ва нутқни қанчалик ривожланганлигига кўпроқ боғлиқ бўлади. Чунки бутун ўқув фаолияти шуларга, яъни нутқий мантикий ривож, боланинг катталарнинг ёрдамсиз мустақил фикрлаши, тил ривожланганлиги ютуқларида эркин фойдалана олиши, ҳикоя қилиш, мулоҳаза юритиш, ўз тасаввурини изоҳлай олиш, тушунарли қилиб баён этиш каби омиллар асосига курилади. Шунингдек, боланинг мактабда таълим олиши учун амалий интеллект ривож, яъни, унинг намуни чизиш, айтиб туриладиган баёний топшириқни бажариши ҳам муҳим саналади. Ва ниҳоят, махсус тайёргарлик болани саводхонликка ўргатиш ва унинг мактабнинг 1 синф ўқув дастур материални етарли даражада эгаллаш ҳақидаги тушунчасини шакллантиришни назарда тутди.

Болаларни мактабда ўқитишнинг самарадорлигини кўп жихатдан уларнинг тайёргарлик даражаларига боғлиқ булади. Мактабда ўқишга тайёргарлик – мактабгача таълим муассасаси ва оилада мактабгача тарбия ёшидаги болага қўядиган талаблар орқали аниқланади. Бу талабаларнинг ўзига хос томони ўқувчининг янги социал психологик ўрни, у бажаришга тайёрланган булиши лозим. Янги вазифа ва бурчлардан келиб чиқади.

Мактабга кириш бола ҳаётидаги одатий турмуш тарзи, атрофдагилар билан муносабат системасининг ўзгаришига алоқадор муҳим даврдир. Бола ҳаётида биринчи бор марказий ўринни ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ўқув фаолияти эгаллайди. Унга одатий бўлган эркин ўйин фаолиятдан фарқли ўларок, энди таълим мажбурий бўлади ва биринчи синф ўқувчисидан 4 та жиддий муносабат талаб қилинади. Таълим фаолиятининг етакчи тури сифатида боланинг кундалик ҳаёт жараёнини қайта кўради: кун тартиби ўзгаради, эркин ўйинлар вақти қисқаради. Боланинг мустақиллиги ва уюшганлиги, унинг ишчанлиги ва интизомлиликка талаблар жиддий равишда ортади. Мактабгача ёшдаги болаликка нисбатан ўқувчининг ўз хатти ҳаракати, мажбуриятларини бажаришга шахсий маъсулияти анча-мунча ортади.

Болаларни мактабга тайёрлаш, биринчидан болалар МТМсида тарбиявий ишни мактабгача тарбия ёшидаги болаларни умумий, ҳар томонлама ривожлантиришнинг юқори даражасини таъминлайдиган, иккинчидан болаларни мактабнинг бошланғич синфларида ўзлаштиришлари лозим бўлган ўқув фанларини эгаллашга махсус тайёрлашни таъминлайдиган қилиб ташкил этилишини назарда тутди. Шунга кўра замонавий психологик-педагогик адабиётда (А.В.Запарожец, А.А.Венгер, Г.М.Лямина, Г.Г.Петрогенко,

Ж.В.Тарунтаева ва бошқалар) тайёргарлик тушунчаси бола шахсининг ривожлантириш сифатида аниқланади ва иккита ўзаро боғланган жихатларда: «Мактабга ўқишга умумий психологик тайёргарлик» ва «Махсус тайёргарлик» тарзида кўриб чиқилади.

Мактабга умумий тайёргарлик МТМсининг мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ҳар томонлама тарбиялашга оид давомли, мақсадга мувофиқ таълим-тарбиявий ишнинг муҳим якуни сифатида намоён бўлади.

Мактабга умумий тайёргарлик боланинг мактабга бориш вақтига келиб ақлий, маънавий, эстетик ва жисмоний ривожланишда эришган шундай даражасидирки, у боланинг мактаб таълимининг янги шараитларига ва ўқув материалининг онгли эгаллашга фаол кириб боришлари учун зарур асосни яратади.

Умумий тайёргарлик бола мактаб таълимига ўтиш даврига келиб эришадиган психик ривожланишнинг муайян даражаси билан ифодаланади.

Психологик тайёргарлик тушунчаси мактаб таълими нуктаи- назаридан 1 синфга бораётган тарбияланувчи психик ривожланишидаги муҳим сифат курсаткичларини муваффақиятли жамлайди.

Мактаб таълимига *психологик* тайёргарлик боланинг ўқишга интилиши ўқувчи бўлиш иштиёқида билиш фаолияти ва тафаккур операцияларининг етарлича юқори даражаси боланинг ўқув фаолияти элементларини эгаллаши ирода ва ижтимоий ривожланишнинг муайян даражасида намоён бўлишда асосланган тайёрликни ўз ичига олади. Болани мактабга психологик тайёргарлигининг барча компонентлари болани синф жамоасига олиб кириш мактабда ўқув материални онгли фаол эгаллаш кенг доирадаги мактабга оид мажбуриятларни бажаришни қамраб олади.

Болани мактабга махсус равишда тайёрлиги мактабда ўқишга умумий психологик тайёрлигига кўшимчадир у болада математика ва она тили каби ўқув фанларини урганиш учун зарур бўлган махсус билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлигига кура аниқланади. Мактабгача таълим муассасада болаларда энг оддий математика тасаввурларини таркиб топтириш, нутқни ўстириш ҳамда саводни эгаллашга тайёрланиш юзасидан ўтказиладиган жадал иш болаларни мактабда ўқишга махсус тайёрлашнинг зарур даражасини таъминлайди.

Мактабга қатнайдиган бола янги турмуш тарзига кишилар билан ўзаро муносабатнинг янги системасига, фаол ақлий (интеллектуал) фаолиятга тайёрланган бўлиши даркор. У янги жиддий мажбуриятларни уддалаши учун жисмоний ривожланишда муайян даражага эришган бўлиши керак.

Боланинг мактабда (ўқишга ахлокий-иродавий тайёргарлик) умумий тайёрлиги мазмунида бир неча ўзаро боғланган жихатлар мавжуд бўлиб, улардан муҳимлари маънавий, иродавий, ақлий, жисмоний тайёргарликдир.